

Η φυσιογνωμία του αγροτικού τομέα στην Ευρώπη: Ένας διαφορετικός κόσμος

1.1 Οι ιδιαιτερότητες και η ανθεκτικότητα του ευρωπαϊκού αγροτικού τομέα

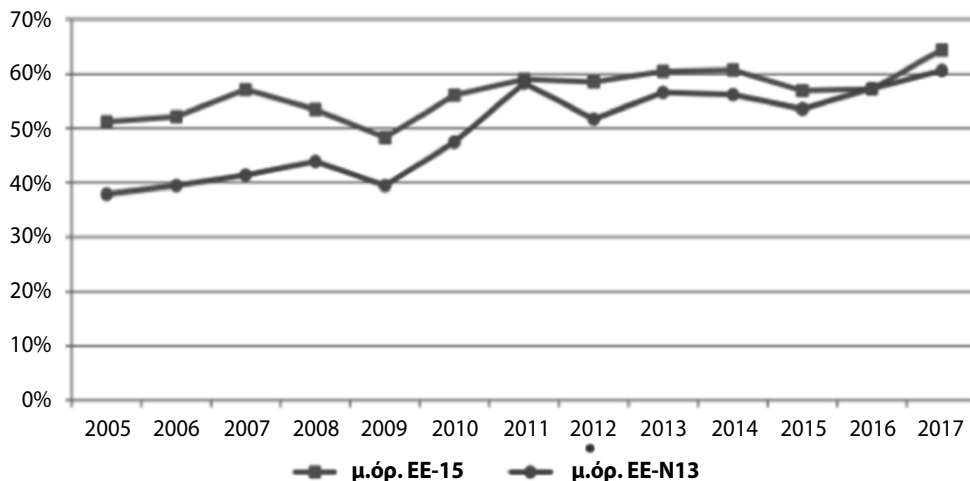
Αποτελεί κοινή πρακτική για την πλειονότητα των χωρών παγκοσμίως και ειδικότερα των χωρών της Ευρώπης να σχεδιάζουν και να ασκούν πολιτικές έντονου παρεμβατικού χαρακτήρα για τη στήριξη του αγροτικού τους τομέα. Οι πολιτικές αυτές διαφέρουν ως προς την ένταση της δημόσιας παρέμβασης, αλλά και την επιλογή των εργαλείων που χρησιμοποιούν. Κοινοί στόχοι τους, όμως, είναι η επίτευξη δικαιότερων αναδιανεμητικών αποτελεσμάτων μεταξύ του πρωτογενούς τομέα και των άλλων κλάδων της οικονομίας και η διόρθωση των ατελειών που δημιουργούνται στην αγορά. Για παράδειγμα, προσπαθούν να βελτιώσουν τη χρόνια υστέρηση των εισοδημάτων που δημιουργούνται στον πρωτογενή τομέα σε σχέση με τους άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Όπως φαίνεται στο σχήμα 1, τα εισοδήματα ανά απασχολούμενο στον αγροτικό τομέα δεν ξεπερνούν, στην καλύτερη περίπτωση, ακόμη και για τις πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ-15), το 65% των εισοδημάτων ανά απασχολούμενο που δημιουργούνται στους άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας.

Η υστέρηση των εισοδημάτων στον αγροτικό τομέα οφείλεται στο γεγονός ότι ο τομέας αυτός διαφέρει από τους άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με τους Παπαγεωργίου και Σπαθή (2000), τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αγροτικής παραγωγής περιλαμβάνουν τα *φυσικά χαρακτηριστικά*, που συνδέονται με την εξάρτηση της παραγωγικής διαδικασίας από το φυσικό περιβάλλον, την εποχικότητα των δραστηριοτήτων καθώς και τους κινδύνους της παραγωγής. Όλες αυτές οι ιδιομορφίες οφείλονται στον βιολογικό χαρακτήρα της γεωργίας, που καθορίζει τον βαθμό και την ένταση της παρέμβασης στην παραγωγική διαδικασία.

Επίσης, σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, τα *διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της γεωργίας* καθορίζουν σημαντικά τη φύση της αγροτικής οικονομίας, στην οποία, συνήθως, δραστηριοποιείται ένα μεγάλο πλήθος παραγωγών σε έναν αντίστοιχα μεγάλο αριθμό μικρών αγροτικών εκμεταλλεύσεων με έντονη διασπορά μεταξύ τους. Αυ-

Σχήμα 1

Η εξέλιξη του αγροτικού εισοδήματος ως ποσοστού του μέσου εισοδήματος στην οικονομία*

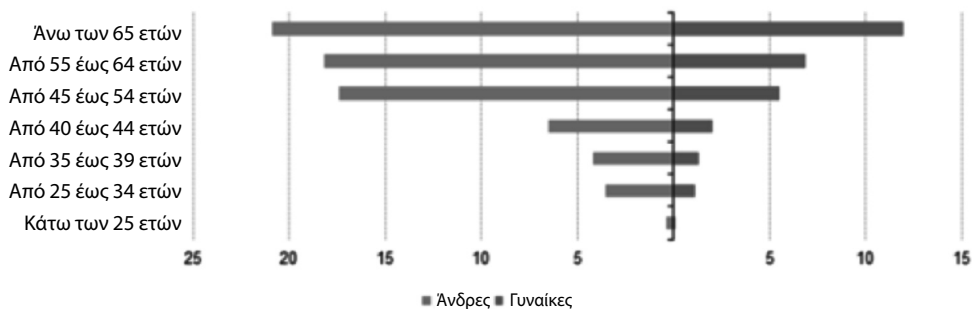
*Ωριαίες αποδοχές ανά εργαζόμενο στον αγροτικό τομέα, σε σύγκριση με το μέσο επίπεδο μισθών στο σύνολο της οικονομίας.

Πηγή: EU, 2020.

τή η πραγματικότητα διαμορφώνει τον κατακερματισμό του αγροτικού χώρου, που, μαζί με τη χαμηλή κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής σε εναλλακτικές χρήσεις, έχει ως αποτέλεσμα να μην καρπώνονται οι αγρότες τα οφέλη που απορρέουν από την αύξηση της παραγωγικότητας. Επιπρόσθετα, ένα ακόμη σημαντικό διαθρωτικό χαρακτηριστικό συνδέεται με τον υψηλό μέσο όρο ηλικίας και το χαμηλό επίπεδο

Σχήμα 2

**Ηλικιακές ομάδες των αρχηγών εκμετάλλευσης, με βάση το φύλο, ΕΕ-28, 2016
(% επί του συνόλου των αρχηγών της εκμετάλλευσης)**

Πηγή: Eurostat, 2018.

Πίνακας 1
Επίπεδο αγροτικής εκπαίδευσης των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων για το έτος 2020

	Μόνο πρακτική εμπειρία ως ποσοστό (%) επί του συνόλου	Βασική κατάρτιση ως ποσοστό (%) επί του συνόλου	Πλήρης γεωργική κατάρτιση ως ποσοστό (%) επί του συνόλου
ΕΕ-27	72%	17%	10%
Βέλγιο	48%	29%	23%
Βουλγαρία	83%	8%	9%
Τσεχία	47%	17%	36%
Δανία	49%	44%	7%
Γερμανία	33%	48%	19%
Εσθονία	51%	17%	32%
Ιρλανδία	58%	20%	22%
Ελλάδα	94%	5%	1%
Ισπανία	76%	20%	4%
Γαλλία	35%	26%	38%
Κροατία	92%	6%	2%
Ιταλία	59%	34%	7%
Κύπρος	68%	30%	1%
Λετονία	50%	21%	30%
Λιθουανία	57%	30%	13%
Λουξεμβούργο	37%	10%	53%
Ουγγαρία	61%	30%	9%
Μάλτα	79%	19%	1%
Ολλανδία	18%	19%	63%
Αυστρία	46%	30%	24%
Πολωνία	59%	14%	26%
Πορτογαλία	51%	46%	3%
Ρουμανία	94%	5%	1%
Σλοβενία	48%	23%	29%
Σλοβακία	76%	13%	11%
Φινλανδία	55%	34%	12%
Σουηδία	65%	12%	23%

Πηγή: Επεξεργασία συγγραφέων από Eurostat, 2023.

δο εκπαίδευσης των απασχολούμενων στην αγροτική οικονομία. Στο σχήμα 2 παρατηρούμε την ηλικιακή διάρθρωση των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων στον ευρωπαϊκό αγροτικό τομέα. Όπως φαίνεται, σχεδόν το 60% των αγροτών είναι άνω των 55 ετών.

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των αγροτών στην ΕΕ-27, με βάση τα στοιχεία του πίνακα 1, το 81% έχει μόνο πρακτική εμπειρία που έχει αποκτηθεί από την εργασία στην αγροτική εκμετάλλευση, το 12% έχει βασική κατάρτιση, που περιλαμβάνει την παρακολούθηση μαθημάτων κατάρτισης ή σεμιναρίων σχετικών με κάποιο από τα αντικείμενα της αγροτικής παραγωγής σε πιστοποιημένους οργανισμούς, και μόνο το 7% έχει λάβει πλήρη γεωργική κατάρτιση, δηλαδή έχει παρακολουθήσει ολοκληρωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα διάρκειας τουλάχιστον δύο ετών σε κάποιο ανώτερο ίδρυμα που προσφέρει σπουδές σχετικές με τον αγροτικό τομέα (Eurostat, 2013 και Eurostat, 2019). Όπως διαπιστώνεται, το επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης των ευρωπαίων αγροτών είναι πολύ χαμηλό, πράγμα που ερμηνεύει, μαζί με τον υψηλό μέσο όρο ηλικίας, τη δυσκολία που υπάρχει στην πρόσληψη και ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών, τη διστακτικότητα στη διαφοροποίηση της παραγωγής ανάλογα με τις ανάγκες της αγοράς και στην ανάληψη του αντίστοιχου κινδύνου, τη διστακτικότητα μπροστά στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα και, τέλος, τον αργό τεχνολογικό μετασχηματισμό όλου του φάσματος της αγροδιατροφικής αλυσίδας. Επίσης, οι μεγάλες διαφορές μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ στο επίπεδο εκπαίδευσης, μαζί και με τη διαφοροποίηση στο μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, μπορεί να εξηγήσουν τις πολύ μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των εισοδημάτων των αγροτών, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια στο κεφάλαιο 2.

Το παραπάνω διαμορφωμένο πλαίσιο οριοθετεί και τα *οικονομικά χαρακτηριστικά* του αγροτικού τομέα, όπως είναι οι απότομες διακυμάνσεις που παρουσιάζουν οι τιμές των αγροτικών προϊόντων, οι οποίες οφείλονται στην αβεβαιότητα για το ύψος της αγροτικής παραγωγής, επειδή ο παραγωγός αγροτικών προϊόντων δεν είναι σε θέση να ελέγξει μια σειρά από αστάθμητους παράγοντες, που προαναφέρθηκαν, για παράδειγμα τις απότομες αλλαγές στις κλιματολογικές συνθήκες, τις ασθένειες σε φυτά και ζώα και τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Η αστάθεια των γεωργικών τιμών δεν είναι επιθυμητή, γιατί, αν αυξηθούν απότομα, ασκούνται έντονες πληθωριστικές πιέσεις, καθώς τα τρόφιμα αντιστοιχούν σε σημαντικό μέρος του μέσου οικογενειακού προϋπολογισμού στην Ευρώπη (πίνακας 8, σ. 43, και Nugent, 2010).

Επιπλέον, η εποχικότητα στην παραγωγή των περισσότερων αγροτικών προϊόντων καθορίζει και την εποχικότητα στη χρήση του πάγιου κεφαλαίου (μηχανήματα, εγκαταστάσεις), αλλά και της οικογενειακής κυρίως εργασίας. Καθώς οι παραγωγικοί συντελεστές δεσμεύονται για όλο το οικονομικό έτος, ενώ χρησιμοποιούνται μόνο σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, αυξάνεται το κόστος παραγωγής, επειδή μειώνεται η αποδοτικότητα των συντελεστών αυτών.

Επιπρόσθετα, οι αγορές των αγροτικών προϊόντων ομοιάζουν προς τον τέλειο ανταγωνισμό, καθώς περιλαμβάνουν πάρα πολλούς μικρούς παραγωγούς-πωλητές που προσφέρουν σχεδόν ομοειδή προϊόντα. Ο παραγωγός κατέχει ένα πολύ μικρό με-

ρίδιο της αγοράς, χωρίς να μπορεί να διαφοροποιήσει το προϊόν του σε σχέση με ίδιο προϊόν των άλλων παραγωγών, ενώ η είσοδος στον τομέα είναι ελεύθερη. Από την άλλη πλευρά, οι αγορές, για την πλειονότητα των ενδιάμεσων εισροών, όπως οι σπόροι, τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα καθώς και η αγορά αγροτικών μηχανημάτων, προσομοιάζουν με ολιγοπώλια και μονοπώλια, καθώς σε αυτές τις αγορές δραστηριοποιείται διεθνώς περιορισμένος αριθμός εταιρειών. Έτσι, ο γεωργός είναι αποδέκτης της τιμής που ορίζουν οι ίδιες, συμπιέζοντας το εισόδημά του.

Μελετώντας τις ιδιαιτερότητες του αγροτικού τομέα στις ΗΠΑ, ο Ackrill (2000) αναφέρει ότι, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, στο πλαίσιο του «αγροτικού προβλήματος», τέθηκαν από την επιστημονική κοινότητα κυρίως στις ΗΠΑ δύο προβλήματα, τα οποία συναντάμε και στον ευρωπαϊκό αγροτικό τομέα. Το πρώτο αφορά την treadmill theory που εισήγαγε ο Willard Cochrane το 1958 (Levins και Cochrane, 1996). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι οικονομικές συνθήκες ωθούν τους παραγωγούς να υιοθετήσουν την εφαρμογή νέων τεχνολογιών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, καθώς μέρος των παραγωγών υιοθετούν τις νέες τεχνολογίες και αρχικά επωφελούνται. Πολύ γρήγορα και άλλοι παραγωγοί ακολουθούν, προκειμένου να διατηρήσουν τα εισοδήματά τους σε ένα περιβάλλον όπου οι τιμές μειώνονται λόγω της αύξησης της προσφοράς και της διατήρησης ή της μικρότερης αύξησης της ζήτησης (δεδομένης της χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας για τα αγροτικά προϊόντα). Σε ένα επόμενο στάδιο, νεότερες τεχνολογίες υιοθετούνται από τους πιο καινοτόμους αγρότες, ασκώντας πιέσεις και στους υπόλοιπους να ακολουθήσουν. Τελικά, οι αγρότες εγκλωβίζουν τους εαυτούς τους σε μια «παγίδα τεχνολογίας» από την οποία αδυνατούν να ξεφύγουν, καθώς αυξάνεται η προσφορά και μειώνονται συνεχώς οι τιμές των αγροτικών προϊόντων, επειδή, όπως αναφέρθηκε, η αγορά αγροτικών προϊόντων είναι μια σχεδόν πλήρως ανταγωνιστική αγορά.

Το δεύτερο πρόβλημα αναλύθηκε στο πλαίσιο της asset fixity theory του G. L. Johnson (1972) και αφορά τη μερική (όχι άριστη) εκμετάλλευση του κεφαλαίου στη γεωργική παραγωγή (Chambers και Vasavada, 1983). Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, το κεφάλαιο (ανθρώπινο και πάγιος εξοπλισμός) παραμένει στην αγροτική παραγωγή ακόμη και όταν εμφανίζει φθίνουσες αποδόσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί οι εναλλακτικές χρήσεις του κεφαλαίου σε άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας παρουσιάζουν ακόμη χαμηλότερη απόδοση. Έτσι, το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται στη γεωργική παραγωγή παραμένει δεσμευμένο εκεί, ακόμη και όταν παρατηρείται πτώση των τιμών στα αγροτικά προϊόντα, με αποτέλεσμα η συνέχιση της παραγωγής να κοστίζει στον αγρότη-παραγωγό πολύ ακριβά, με επακόλουθο να συμπιέζεται το αγροτικό εισόδημά του.

Πέρα από τις προαναφερόμενες ιδιομορφίες της αγροτικής παραγωγής πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση της παραγωγικότητας στον τομέα αυτό έχει περιορισμένα όρια που τίθενται από τον χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης των εργασιών στην αγροτική εκμετάλλευση σε σχέση με το βιομηχανικό εργοστάσιο. Επίσης, η αύξηση του όγκου και της αξίας της παραγωγής με την ίδια ποσότητα συντελεστών παραγωγής, δηλα-

δή η αύξηση της παραγωγικότητας, και πάλι προσκρούει στα όρια ανοχής των καταναλωτών στην υποβάθμιση της υγιεινής και της ποιότητας των τροφίμων (π.χ., το σκάνδαλο των τρελών αγελάδων), και βέβαια στα όρια εξάντλησης των φυσικών πόρων (δηλ. του εδάφους και του νερού). Αυτά τα όρια ξεπεράστηκαν από την εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής σε αρκετές περιπτώσεις στην ευρωπαϊκή γεωργία και προκάλεσαν, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 3, την αντίδραση του καταναλωτικού και του περιβαλλοντικού κινήματος.

Καθώς, στις περισσότερες των περιπτώσεων, εξαιτίας των ιδιομορφιών του αγροτικού τομέα, ο αγρότης-παραγωγός δεν μπορεί να αποκομίσει τα οφέλη που απορρέουν από την περιορισμένη, από τους προαναφερόμενους λόγους, αύξηση της παραγωγικότητας, το εισόδημά του συχνά δεν επαρκεί να αμείψει ούτε την εργασία του και αυτή των μελών της οικογένειάς του που εργάζονται στην αγροτική εκμετάλλευση, αλλά ούτε και τη χρησιμοποιούμενη γη (συνήθως η γη είναι ιδιόκτητη και δεν καταβάλλονται ενοίκια) (Maraveyas, 1983). Πρέπει να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις που το εισόδημά τους είναι υπερβολικά χαμηλό, ιδίως αν διαδεχτούν τον αρχηγό της οικογενειακής εκμετάλλευσης περισσότερα από ένα τέκνα και τεμαχιστεί η εκμετάλλευση, οι αγρότες-παραγωγοί εγκαταλείπουν τη γεωργία και αναζητούν απασχόληση στους άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας.

Λόγω της περιορισμένης προσφοράς θέσεων εργασίας και των εναλλακτικών ή παράλληλων πεδίων απασχόλησης που γενικά παρατηρείται στην ύπαιθρο της ηπειρωτικής Ευρώπης, η εγκατάλειψη της αγροτικής παραγωγής ακολουθείται, τις περισσότερες φορές, από εγκατάλειψη και των αγροτικών περιοχών από μεγάλο μέρος του πληθυσμού που διαμένει εκεί. Το φαινόμενο της πολυαπασχόλησης των αγροτών μέσα στις αγροτικές περιοχές που παρατηρείται σε ευρωπαϊκές παράκτιες ή ορεινές περιφέρειες με τουριστικές ή/και κατασκευαστικές κ.ά. δραστηριότητες περιορίζει την εγκατάλειψη της υπαίθρου (Fuller και Brun, 1992). Σε κάθε περίπτωση όμως, η πληθυσμιακή αποψίλωση της υπαίθρου είναι σημαντική σε όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ και έχει αρνητικές συνέπειες, διότι ο πληθυσμιακά συνεκτικός αγροτικός χώρος εξυπηρετεί τις ανάγκες της αειφόρου ανάπτυξης και παράγει πολλαπλά δημόσια αγαθά¹ για την κοινωνία, από την ορθολογική εκμετάλλευση όλων των δυνατοτήτων του φυσικού περιβάλλοντος και τους φυσικούς πόρους μέχρι αυτή καθαυτή την αγροτική δραστηριότητα (γεωργία και κτηνοτροφία). Επιπρόσθετα, οι ορθές γεωργικές πρακτικές και η διατήρηση της υπαίθρου σε καλή κατάσταση αποτελούν γενικά επιθυμητούς στόχους, ιδιαίτερα όταν αυτοί συνδυάζονται με την παραγωγή διατροφικά ασφαλών προϊόντων (Δούκας, 2011). Επιπλέον, η φυγή από την ύπαιθρο και η μετα-

1. Ως δημόσια αγαθά ορίζονται εκείνα τα οποία είτε δεν θα προσφερθούν από την αγορά είτε, αν προσφερθούν, αυτό θα συμβεί σε ανεπαρκή ποσότητα. Τα καθαρά δημόσια αγαθά χαρακτηρίζονται από δύο ιδιότητες: Πρώτον, δεν κοστίζει τίποτε σε ένα ακόμη άτομο να απολαύσει τα οφέλη των δημόσιων αγαθών. Δεύτερον, είναι γενικά δύσκολο ή αδύνατον να αποκλειστούν κάποια άτομα από την απόλαυση του δημόσιου αγαθού (Stiglitz, 1992:110, ελληνική έκδοση).

κίνηση εργατικού δυναμικού προς τις αστικές περιοχές, όπου συχνά η ζήτηση για εργατικό δυναμικό είναι και εκεί περιορισμένη, ειδικότερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης, ασκεί πιέσεις στο επίπεδο της απασχόλησης, με αποτέλεσμα τη διαχρονική αύξηση του ποσοστού της συνολικής ανεργίας στην οικονομία (Μαραβέγιας, 1992).

Μια ακόμη ιδιαιτερότητα του αγροτικού τομέα είναι το γεγονός ότι η αγροτική παραγωγή εξασφαλίζει τη διατροφή του πληθυσμού μιας χώρας και η μεγάλη εξάρτηση από εισαγωγές για βασικά είδη τροφίμων καθιστά τη χώρα ευάλωτη σε εξωτερικές πιέσεις, καθώς διακυβεύεται ο επαρκής επισιτισμός του πληθυσμού της σε περίπτωση ανάγκης (Bessis, 1985). Τα πρώτα χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου ήταν ακόμη νωπές οι μνήμες των ελλείψεων σε βασικά είδη διατροφής. Ως αποτέλεσμα, το ζήτημα αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο προκειμένου να τεθεί ως βασικός στόχος της αγροτικής πολιτικής η διατροφική ασφάλεια του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και συνεπώς η επίτευξη της αυτάρκειας στα βασικά αγροδιατροφικά προϊόντα. Με τη λογική αυτή, τέθηκε εξαρχής από τα πρώτα έξι ιδρυτικά μέλη (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο) της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ως στόχος η δημιουργία μιας κοινής, συμπαγούς και δεσμευτικής πολιτικής για τον ευρωπαϊκό αγροτικό τομέα. Οι κατά καιρούς διατροφικές κρίσεις, που συνήθως είναι αποτέλεσμα της αλματώδους αύξησης των τιμών σε βασικά αγροτικά προϊόντα, αν και πλέον πλήττουν κυρίως τις αναπτυσσόμενες χώρες, διατηρούν πάντα επίκαιρα τα ζητήματα της αυτάρκειας και του ασφαλούς επισιτισμού των πληθυσμών. Ειδικότερα σε περιόδους υγειονομικών κρίσεων, όπως η πανδημία COVID-19 του 2020-21 και ο πόλεμος στην Ουκρανία, επηρεάζονται άμεσα η παραγωγική διαδικασία και η ομαλή προσφορά τροφίμων στις παγκόσμιες αγορές (βλ. κεφ. 5 και Παράρτημα 2). Παρά τις σημαντικές ιδιαιτερότητες του αγροτικού τομέα στην ΕΕ, που συνεπάγονται χαμηλότερα αγροτικά εισοδήματα σε σχέση με τους άλλους τομείς (δευτερογενή και τριτογενή) και συνεπώς τη συνεχή μείωση των απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή, ο χαρακτήρας του ευρωπαϊκού αγροτικού τομέα παραμένει κατά βάση οικογενειακός με μεγάλο πλήθος σχετικά μικρών αγροτικών επιχειρήσεων-εκμεταλλεύσεων, όταν οι άλλοι τομείς της οικονομίας παρουσιάζουν πολύ μεγάλη συγκέντρωση της παραγωγής σε όλο και μικρότερο αριθμό μεγάλων επιχειρήσεων.

Φαίνεται ότι ο ευρωπαϊκός αγροτικός τομέας παρουσιάζει μεγάλη ανθεκτικότητα και παραμένει οικογενειακός αντιστεκόμενος στην πίεση της καπιταλιστικής οργάνωσης της οικονομίας σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Είναι γεγονός βεβαίως, ότι η καπιταλιστική οργάνωση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων δεν θα απέδιδε ικανοποιητικά κέρδη. Η πληρωμή όλων των συντελεστών της παραγωγής (γη, εργασία, κεφάλαιο) δεν θα άφηνε κάποιο σημαντικό περιθώριο κέρδους. Στην οικογενειακή οργάνωση των εκμεταλλεύσεων ένα μεγάλο μέρος του συντελεστή γη είναι ιδιόκτητο και δεν αμειβεται με ενοίκιο, ενώ ένα επίσης σημαντικό μέρος του συντελεστή εργασία προσφέρεται από τον ιδιοκτήτη της εκμετάλλευσης ή/και τα μέλη της οικογένειας χωρίς να αμειβεται με μισθό, αλλά να εισπράττει από τα έσοδα της αγροτικής εκμετάλλευσης (βλ. Πίνακα 10, στήλη 3, κεφ. 2). Για τον λόγο αυτό στον αγροτικό το-

μέα δεν υπολογίζουμε ξεχωριστά τα πιθανά κέρδη, αλλά τα αθροίζουμε μαζί με τις αμοιβές του αρχηγού της εκμετάλλευσης και της οικογενειακής εργασίας ως αγροτικό εισόδημα της εκμετάλλευσης.

1.2 Τα αγροτικά συμφέροντα και οι ομάδες πίεσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στηριζόμενες στις πιο πάνω ιδιαιτερότητες του ευρωπαϊκού αγροτικού τομέα, δραστηριοποιούνται πολλές ομάδες πίεσης υπέρ των αγροτικών συμφερόντων, οι οποίες διαχρονικά ασκούν σημαντική επιρροή στα όργανα της ΕΕ και συνεπώς έχουν επηρεάσει τη μέχρι τώρα πορεία της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής. Προφανώς, οι διεκδικήσεις σε εθνικό επίπεδο διαμορφώνονται με βάση τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα, αλλά και την επιρροή των ομάδων πίεσης των αγροτών, την οποία μπορούν να ασκήσουν στα εθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων.

Όπως θα αναφέρουμε στο κεφάλαιο 3, από την έναρξη ακόμη της λειτουργίας της ΚΑΠ, οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών τα οποία επωφελούνται περισσότερο από τις χρηματικές μεταβιβάσεις της πολιτικής αυτής εμφανίζονται ως οι πιο ένθερμοι υπερασπιστές της διατήρησης των βασικών χαρακτηριστικών της. Βέβαια, η στάση των κρατών αυτών μεταβάλλεται καθώς οι συνθήκες αλλάζουν. Έτσι, η αλλαγή στη διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής κρατών κατά παράδοση υποστηρικτών της ΚΑΠ έχει διαφοροποιήσει τη στάση τους. Για παράδειγμα, η μετατόπιση του αγροτικού τομέα της Γαλλίας προς μεταποιημένα αγροτικά προϊόντα υψηλής αξίας που δεν επιδοτούνται σημαντικά την οδήγησε να μετακινηθεί από την αρχική αρνητική της θέση και να γίνει πιο δεκτική σε μεταρρυθμίσεις.

Ο αγροτικός χώρος είναι κατακερματισμένος γεωγραφικά, σε όρους εισοδημάτων, μεγέθους και γεωμορφολογίας των εκμεταλλεύσεων καθώς και του βαθμού στήριξης των παραγόμενων προϊόντων. Προφανώς, όλοι οι αγρότες δεν έχουν τα ίδια συμφέροντα και ως εκ τούτου δεν προβάλλουν τις ίδιες διεκδικήσεις, συνήθως όμως συμφωνούν στο βασικό αίτημα αύξησης των αγροτικών τιμών. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι αγρότες έχουν μεγάλη πολιτική βαρύτητα. Μολονότι η αριθμητική τους σημασία έχει μειωθεί σημαντικά με την πάροδο του χρόνου –το 1958, η γεωργία αντιπροσώπευε περίπου το 25% της συνολικής απασχόλησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ), ενώ, σήμερα, το ποσοστό αυτό είναι μικρότερο του 5%–, ιστορικά, η πολιτική σημασία των αγροτών εξακολουθεί να είναι σημαντική (βλ. πίνακα 8, σ. 43). Επιπλέον, έχουν εδώ και πολλά χρόνια ισχυρές εθνικές οργανώσεις για την εκπροσώπηση και την έκφραση των συμφερόντων τους. Όταν στη δεκαετία του 1960 κατέστη σαφές ότι μεγάλο μέρος της γεωργικής πολιτικής και λήψης αποφάσεων θα μεταφερόταν στις Βρυξέλλες, παρόμοιες οργανώσεις αναπτύχθηκαν γρήγορα σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Από το 1963 ήδη είχαν δημιουργηθεί περίπου 100 γεωργικές οργανώσεις σε ολόκληρη την ΕΕ. Σήμερα, ο αριθμός είναι περίπου 130. Η πιο σημαντική από τις οργα-